



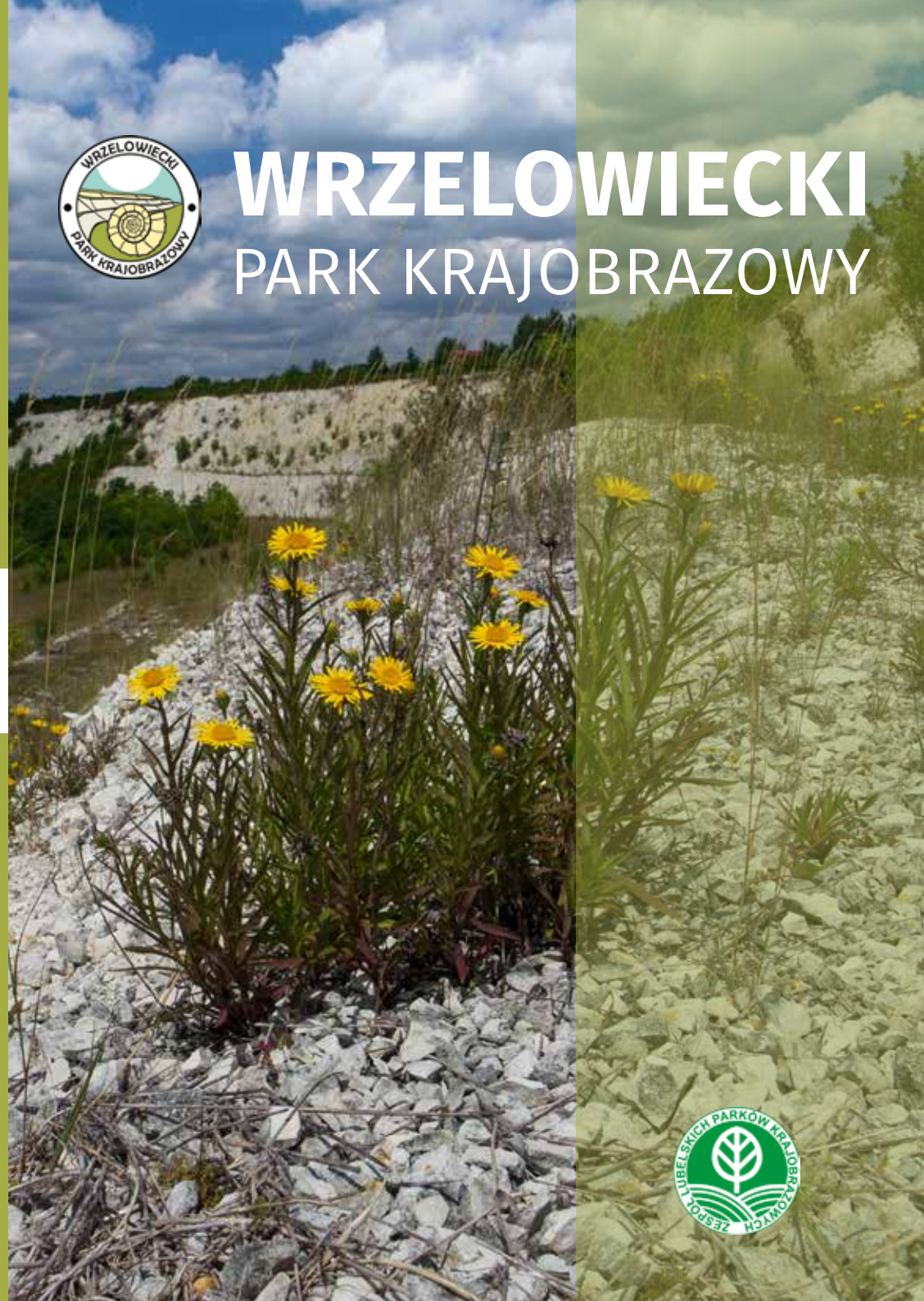
Zespół Lubelskich Parków Krajobrazowych
www.parki.lubelskie.pl



Publikacja dofinansowana
 ze środków Wojewódzkiego
 Funduszu Ochrony Środowiska
 i Gospodarki Wodnej
 w Lublinie



WRZELOWIECKI PARK KRAJOBRAZOWY





WRZEŁOWIECKI

PARK KRAJOBRAZOWY



Sady, okolice Klurzkowic, fot. J. Rosły



Warto znać:« rok utworzenia: **1990** »« powierzchnia Parku: **4988,6 ha** »« powierzchnia otuliny: **13624,8 ha** »« lesistość: **ok. 40%** »« udział powierzchni sadów w strukturze użytkowania: **8,7%** »« liczba pomników przyrody: **6** »

Łan zawilca gajowego (Anemone nemorosa), fot. J. Rosty

WRZELOWIECKI PARK KRAJOBRAZOWY**Położenie Wrzelowieckiego Parku Krajobrazowego**

Wrzelowiecki Park Krajobrazowy został utworzony w 1990 roku. Jest najmniejszym spośród 17 parków krajobrazowych województwa lubelskiego. Zajmuje powierzchnię 4989 hektarów, zaś jego otulina – 13 625 hektarów. Park otacza ochroną krajobraz środkowo-zachodniej części Wyżyny Lubelskiej wraz z fragmentem przetomowego odcinka doliny Wisły. Fizjograficznie Park wraz otuliną leżą na pograniczu trzech mezoregionów: Wzniesień Urzędowskich, Małopolskiego Przetomu Wisły i Obniżenia Chodelskiego. Obszar Parku jest wydłużony w kierunku równoleżnikowym. Jego rozciągłość z zachodu na wschód wynosi około 13,5 kilometra, a z północy na południe około

5,5 kilometra. Wrzelowiecki Park Krajobrazowy stanowi ważne ogniwo zachodniej części Ekologicznego Systemu Obszarów Chronionych województwa lubelskiego, łącząc w zwarty ciąg ekologiczny dolinę Wisły obrzeżającą od zachodu Wyżynę Lubelską. Południowo-zachodni fragment otuliny Parku graniczy z Kraśnickim Obszarem Chronionego Krajobrazu, natomiast północna część strefy ochronnej Parku z Chodelskim Obszarem Chronionego Krajobrazu. Park położony jest w południowo-zachodniej części województwa lubelskiego, w powiecie opolskim, na terenach gmin: Łaziska, Opole Lubelskie i Józefów nad Wisłą. Ważniejsze miejscowości Parku to: Wrzelowiec, Kluczkowice, Góry Kluczkowice, Cwiętalka, Kopanina Kaliszańska, Piotrawin, Kolczyn, Wólka Kolczyńska i Kręciszówka.

Zarys budowy geologicznej i rzeźby terenu

Wrzelowiecki Park Krajobrazowy znajduje się w jednostce geologicznej zwanej niecką lubelską, stanowiącej południowo-wschodnią część niecki brzeźnej prekambryjskiej platformy wschodnioeuropejskiej. Niecka wypełniona jest grubą serią utworów mezozoicznych o miąższości 500–600 metrów.

Na skałach jurajskich budujących podłoże niecki lubelskiej, zalegają węglanowe utwory będące osadami ciepłego morza kredowego. Podczas orogenezy alpejskiej skały wieku mezozoicznego uległy zaburzeniu i przemodelowaniu tektonicznemu. W granicach Parku i jego otuliny udokumentowane zostały dyslokacje i spękania tektoniczne (bez przemieszczania warstw

skalnych) o przebiegu WNW-ESE i NW-SE. Na interesującym obszarze wyróżnia się też struktury fałdowe, tak zwaną antyklinę Wrzelowca (część wypukła falistego ułożenia warstw skalnych) i antyklinę Opole Lubelskie-Zakrzew.

Podłoże skalne Parku i jego otuliny budują skały węglanowo-krzemionkowe i węglanowe typu: wapieni, opok, margli i kredy piszącej. Wiekowo utwory te pochodzą z kampanu (około 76–70 milionów lat temu) oraz mastrychtu dolnego i górnego (około 70–65 milionów lat temu).

Spośród wymienionych skał najbardziej odporne na działanie czynników atmosferycznych i wody są opoki (poza węglanem wapnia, znaczny udział w ich składzie ma krzemionka). Dzięki tej ich właściwości prawie zbocze doliny Wisły, stanowiące jednocześnie zachodnią krawędź Wzniesień



Kamieniołom Piotrawin, fot. J. Rosty

Urzędowskich, jest strome i stosunkowo wysokie. Opoki odstaniają się w nieczynnym już kamieniołomie w Piotrawinie.

Tam, gdzie podłoże budują mało odporne skały węglanowe typu margli i kredy piszącej, niszczące procesy w okresie trzeciorzędu doprowadziły do wyraźnego obniżenia terenu. Stąd na północ od Piotrawina prawy brzeg doliny Wisły jest niski, a rzeka rozszerza swoją dolinę (Małopolski Przełom Wisły).

W północno-wschodniej części otuliny Wrzelowieckiego Parku Krajobrazowego (okolice Stanisławowa, Leonina i Tarnin) na powierzchni terenu i płytko pod nią pojawiają się skały krasowięjące typu kredy piszącej. W wyniku działania procesów krasowienia utworzyły się tu słabo czytelne w krajobrazie formy łagodnych zagłębień bezodpływowych, które charakterystyczne są dla Obniżenia Chodelskiego.

W czwartorzędzie, w ciągu ostatnich dwóch milionów lat, istotny wpływ na rzeźbę obszaru miały zlodowacenia: południowopolskie i środkowopolskie, które swoim zasięgiem objęły Park i jego otulinę, pozostawiając tutaj piaski i żwiry akumulacji lodowcowej i wodnolodowcowej oraz gliny zwałowe. W okresie ostatniego zlodowacenia północnopolskiego wiatry wiejące na przedpolu lądolodu (procesy eoliczne) osadziły pylaste lessy nadbudowujące dzisiaj Wzniesienia Urzędowskie. Lessy, osiągające grubość od kilku do kilkunastu metrów, ciągną się pasem między Potokiem Wrzelowieckim a ciekim Podlipie, dopływem Wyżnicy. W pokrywach lessowych wody roztopowe i opadowe wydrążyły

malownicze wąwozy osiągające 25 metrów głębokości i do kilku kilometrów długości. Występują tu wszystkie formy typowe dla wyżyn lessowych, a więc poza wąwozami także parowy, suche doliny oraz formy antropogeniczne – głębocznice.

W warunkach suchego klimatu pod koniec epoki lodowej – plejstocenu, i na początku epoki, w której obecnie żyjemy – holocenu, w wyniku działania wiatrów rozległe piaszczyste powierzchnie urzeźbione zostały formami wydmowymi i zagłębieniami deflacyjnymi (skąd wywiewany był materiał). Efektowne formy eoliczne nadbudowują między innymi krawędź doliny Wisły w okolicach wsi Kolczyn. Wysokie do 10 metrów zespoły wydm (głównie podłużnych) urozmaicają monotony krajobraz równin denudacyjnych i teras rzecznych, a nawet wkraczają na poziom wierzchołków kredowych i pokryw lessowych (Kolonja Nietrzeba, Wólka Kolczyńska).

Klimat

Rejon Wrzelowieckiego Parku Krajobrazowego i jego otuliny w skali całej Lubelszczyzny wykazuje uprzywilejowanie termiczne. Średnia roczna temperatura wynosi 7,8°C. Okres wegetacyjny (o temperaturach powyżej +5°C) trwa 100–110 dni. Ważnym z punktu widzenia rozwijającego się tu rolnictwa jest okres bez przymrozków, który trwa 248 dni w roku.

Na tle całego kraju na uwagę zasługuje duża liczba dni bezchmurnych, niskie zachmurzenie i wysoka wartość promieniowania słonecznego (100–102 kcal/cm²).

W przypadku opadów atmosferycznych, których suma (520–540 mm) jest niższa od średniej krajowej, zauważa się stosunkowo duży udział opadów śnieżnych, pokrywa śnieżna zalega 60 dni. Niekorzystne dla intensywnie rozwijającego się tu sadownictwa jest stosunkowo częste występowanie gradu.

Wody

Głównym źródłem zaopatrzenia ludności zamieszkującej Wrzelowiecki Park Krajobrazowy i jego otulinę są wody piętra kredowego, których środowisko stanowią skały węglanowo-krzemionkowe i węglanowe (kampanu i mastrychtu). Są to wody twarde i średnio twarde o odczynie pH wynoszącym 7. W ich składzie dominują HCO_3^- i Ca^{++} , stąd wody te można określić jako wodorowęglanowo-wapniowe.

Na szczególną uwagę zasługuje silne źródło wód kredowych we Wrzelowcu, zasilające Potok Wrzelowiecki. Wyniki badań archiwalnych wskazują, że w latach 60–70.

XX wieku źródło to miało odpływ rzędu 30–55 litrów na sekundę [l/s]. Maksymalna jego wydajność zarejestrowana w sierpniu 1966 roku wyniosła 109 l/s, zaś minimalna stwierdzona we wrześniu 1991 roku nie przekraczała 10 l/s.

Innym interesującym źródłem jest system wypływów w Leoninie (północnowschodnia część otuliny parku) o wydajności 25–35 l/s. Źródło to zasila Leonkę należącą do dorzecza Chodelki. Niewielkie źródła na południowej granicy otuliny Parku zasilają potok Podlipie.

Mówiąc o wodach powierzchniowych należy zwrócić uwagę, że teren Parku i jego strefy ochronnej, podobnie jak Wyżyna Lubelska, charakteryzuje się najniższą w kraju gęstością sieci wodnej. Poza Wisłą (o średnim przepływie 475 m³/s), która stanowi zachodnie obrzeżenie Wrzelowieckiego Parku Krajobrazowego i otuliny, głównym ciekim parku jest Potok Wrzelowiecki o długości 9,4 kilometra. Między Wrzelowcem a Kluczkowicami struga ta zasila system dużych



Tama bobrowa na rzece Wrzelowiance, fot. J. Rośły



Sady w Chruślinie, fot. J. Rośły

stawów (o pociętej groblami powierzchni 42 hektarów), z których jeden wykorzystywany jest rekreacyjnie. Do Wisły doprowadza średnio mniej niż 100 l/s wody.

Należy zaznaczyć, że aż około 15% interesującego nas obszaru zajmują równiny z zagłębieniami bezodpływowymi.

Gleby

Na różnicowanie pokrywy glebowej zasadniczy wpływ wywiera budowa geologiczna – rodzaj skały macierzystej, rzeźba terenu oraz stosunki wodne. W zachodniej części Parku w strefach wychodni skał węglanowych okresu kredowego występują rędziny. Nazwa tych gleb wywodzić się ma od staropolskiego słowa „rzędzić”, które oznaczało odgłasy jakie wydaje sprzęt rolniczy ocierając się o odłamki skał węglanowych.

Centralną i południowo-wschodnią część Parku oraz jego otuliny pokrywają gleby

brunatne (właściwe i wylugowane) oraz pseudobielicowe (zaliczane do płowych) wytworzone na lessach i glinach. Należą one do kompleksu pszenno dobrego oraz bardzo dobrego i zaliczane są do najlepszych klas bonitacyjnych. Dlatego też prowadzona jest na nich intensywna uprawa krzewów owocowych (malin, porzeczek, aronii) oraz sadownictwo o charakterze wybitnie towarowym.

Pod lasami (głównie bory suche i świeże) dominują bielice i gleby brunatne rdzawe, wytworzone z piasków luźnych (zwłaszcza na obszarach wydmowych) i gliniastych. Stanowią one istną mozaikę z żyznymi glebami brunatnymi i pseudobielicowymi.

W dolinach rzek, głównie Wisły, Podlipia, Potoku Wrzelowieckiego, z namutów aluwialnych wykształciły się zasobne w przyswajalne składniki pokarmowe żyzne mady. W ich sąsiedztwie występują gleby mułowo-torfowe.



Oman wąskolistny (*Inula ensifolia*), fot. J. Rośły

Walory przyrodniczo-krajobrazowe

Na terenie Parku nie został utworzony jak dotychczas żaden rezerwat przyrody. W przeszłości istniały projekty trzech takich rezerwatów. Pierwszy z nich rezerwat faunistyczny „Wyspy Kaliszańskie” miał obejmować wyspę na Wiśle w okolicach Kaliszan wraz z fragmentem samej rzeki. To teren ważny dla ptaków wodnych, dla których Wisła jest ważnym korytarzem ekologicznym, zaś wyspa stanowi miejsce odpoczynku, żerowania a także gniazdowania. Kolejnym projektowanym obiektem tej rangi jest rezerwat przyrody „Grądy” obejmujący fragment kompleksu leśnego, położony na południowy wschód od wsi Kluczkowice Osiedle. To obszar lasu grądowego z bogatą florą. W granicach otuliny Parku zaprojektowano rezerwat „Wandalin” położony pomiędzy wsiami Chruślina i Wandalin. Obejmowałby on kompleks leśny silnie urzeźbiony, pocięty systemem wąwozów i głębocznic.



Amonit, fot. J. Rosty

W ramach europejskiej sieci ekologicznej Natura 2000 wyznaczono tu dwie ostoje: obszar specjalnej ochrony ptaków Małopolski Przełom Wisły PLB140006 (sięgający od Annopola po Kazimierz Dolny) i specjalny obszar ochrony siedlisk Przełom Wisły w Małopolsce PLH060045 (obejmujący dolinę rzeki od Annopola po Puławy).

Wybitne walory krajobrazowe posiada zachodnia krawędź Wzniesień Urzędowskich. Na prawym zboczu Małopolskiego Przełomu Wisły, na południe od wsi Piotrawin, w nieczynnym kamieniołomie znajduje się odsłonięcie skał kredowych. Obiekt uznawany jest przez znawców za jeden z najpiękniejszych i największych profili geologicznych z tego okresu w skali Europy. Profil posiada wysokie walory naukowe i dydaktyczne. W wysokiej na prawie 40 metrów ścianie wyrobiska odsłaniają się opoki datowane na kampan górny. Bardzo licznie na tym interesującym stanowisku występują skamieniałości zwierząt, mieszkańców morza kredowego, takich jak: gąbki, rozmaite gatunki małżów (zwłaszcza *Nuculana producta*, *Pholadomya decussata*), efektownie prezentujące się jeżowce nieregularne (*Echinocorys*). Stosunkowo licznie spotyka się korale, serpule belemnity oraz amonity. Jako ciekawostkę można podać, że niedaleko po drugiej stronie Wisły w okolicach Solca, w okresie międzywojennym znaleziono okaz amonita, który miał średnicę aż 1,5 metra.

Kamieniołom w Piotrawinie jest jednym z najważniejszych geostanowisk projektowanego geoparku Małopolski Przełom Wisły.



Wisła, fot. J. Rosty

W strefie nadwiślańskiej krawędzi Wzniesień Urzędowskich (okolice Józefowa, Kolczyna, Kaliszan, Piotrawina i Kamienia) niezwykle cenne są nieliczne płaty muraw oraz zarośli kserotermicznych. Z roślin ciepłolubnych i wapieniolubnych, na węglanowym podłożu występują m.in.: mitek wiosenny, obuwik pospolity, powojnik prosty, wisienka stepowa (chronione gatunki) oraz rzadki w Polsce oman wąskolistny. Te niewielkie enklawy roślinności stepowej sukcesywnie ulegają zanikowi.

Ze stromego brzegu w okolicach Józefowa, Kaliszan i Piotrawina, wspaniale prezentuje się krajobraz doliny Wisły. To jedna z ostatnich dużych rzek na naszym kontynencie posiadająca charakter rzeki dziczej. W korycie licznie występują mielizny piaszczyste, piaszczyste plaże oraz wrzecionowatego kształtu wyspy porośnięte zaroślami wiklinowymi. Na wyspie pod Kaliszana od lat odbywają się obozy ornitologiczne. Dolina Wisły stanowi nie tylko miejsce gniazdowania i żerowania ptaków, ale jest

ważnym w skali Europy szlakiem, wzdłuż którego odbywają się sezonowe wędrówki awifauny. Mimo wykonanych zabiegów hydrotechnicznych, wzniesienia podłużnych opasek i poprzecznych tam w korycie rzeki, Wisłę można nazwać prawdziwym królestwem ptaków.

Bogactwem przyrody ożywionej we Wrzelowieckim Parku Krajobrazowym odznaczają się miejscowe lasy. Charakteryzują się one dużym stopniem naturalności, występowaniem rozległych kompleksów leśnych



Kaczka krzyżówka (*Anas platyrhynchos*), fot. M. Gałan

Wawrzynek wilczełyko (*Daphne mezereum*), fot. J. RostyCykoria podróżnik (*Cichorium intybus*) Kamieniołom Piotrawin, fot. J. Rosty

o starym drzewostanie, często z pomnikowymi okazami drzew oraz obecnością wielu rzadkich gatunków roślin zielnych i krzewów. Na terenie Parku, którego lesistość wynosi niespełna 40%, przeważają liściaste grądy grabowo-dębowe oraz mieszane bory sosnowo-dębowe. Pod względem florystycznym najbardziej cenne są grądy, w których rosną rzadkie i chronione gatunki roślin, jak np.: wawrzynek wilczełyko, lilia złotogłów, parzydło leśne, bluszcz pospolity, pluskwica europejska, gnieźnik leśny i podkolan biały. Natomiast w mieszanych borach sosnowo-dębowych spotkać można takie rośliny jak: tojad dziubaty, turówka wonna i widłak jałowcowaty. Ze zwierząt leśnych ciekawostką jest występowanie rzadkich w Polsce orzesznic. Stwierdzono także obecność: borsuków, łasic, kun i tchórzy. Szczególnie cenne walory przyrodnicze i krajobrazowe prezentują duże kompleksy leśne na południe od Kluczkowic i doliny Potoku Wrzelowieckiego oraz w południowo-wschodniej części otuliny Parku, na południe od miejscowości Wandalin. Stawy w Kluczkowicach, położone w samym sercu Parku, stanowią ostoję chronionych gatunków ptactwa wodnego i mają duże walory krajobrazowe. Z rzadkich gatunków awifauny na kluczkowickich stawach spotyka się m.in. kokoszki wodne i perkozy rdzawoszyje, a spośród chronionych gatunków płazów i gadów: rzekotki drzewne, ropuchy zielone i szare, jaszczurki zwinki i zaskrońce. Stwierdzono tu również, podobnie jak i na innych stanowiskach tego chronionego obszaru, obecność wielu rzadkich gatunków motyli i trzmieli. Z motyli warto

wymienić: pazia królowej, modraszka ikara, rusatkę kratkowca i pawika oraz listkowca cytrynka, zaś spośród trzmieli m.in. trzmiel wielkookie, ziemne i szare. Ze stawami w Kluczkowicach i pobliskim dużym kompleksem leśnym związany jest park dworski, który z powodu wspaniałych okazów dendrologicznych zasługuje na szczególną uwagę. Pięć drzew w samym parku uznano za pomniki przyrody (dwa z nich niestety już obumarły). Pomnikowe drzewa to dęby szypułkowe „Franciszek Kleniewski” i „Jan Kleniewski oraz jodła kalifornijska „Maria Kleniewska”, nazwane zostały imionami rodziny, która gospodarując na tych terenach od drugiej połowy XIX wieku (1871 rok) przyczyniła się do rozwoju ekonomicznego i społecznego Powiśla. Użytkownikiem parku dworskiego w Kluczkowicach, który zachował stary układ kompozycyjny oraz wnętrza krajobrazowe, jest Zespół Szkół Zawodowych im. Stanisława Konarskiego w Opolu Lubelskim. Rangą pomników przyrody objęto grupę starych dębów szypułkowych we Wrzelowcu. Niewątpliwą atrakcją krajobrazową tych terenów są wielkie powierzchnie sadów (przede wszystkim jabłoniowych), których uprawa ma tu bogate tradycje. Sadownictwo oraz uprawa krzewów owocowych miały na tym obszarze sprzyjające warunki do intensywnego rozwoju dzięki wspomnianym już walorom klimatycznym (m.in. uprzywilejowanie termiczne) oraz warunkom glebowym. Trzeba nadmienić, że zdaniem przyrodników wśród zbiorowisk upraw polnych na ochronę zasługują również zbiorowiska chwastów gleb rędzinowych.



Okazale dęby w parku przy pałacu w Kluczkowicach, fot. J. Rosty

Walory rolniczego krajobrazu kulturowego Parku i jego otuliny najpełniej opisuje Maria Soborska: *„... A kiedy od Kluczkowic przemierzysz drogę do Kolczyna, Wandalina, Ćwiętalki, Józefowa i Mazanowa – wiosną odurzy cię woń kwiatów jabłoni a jesienią oczaruje złoto i czerwień jabłek w okolicznych nowocześnie prowadzonych sadach. A chmiel i jabłonie to dziedzictwo po mądrej gospodarce rodziny Kleniewskich i Iłtakowiczów, kontynuatorów postępowego rolnictwa na Powiślu.”*

W granicach Parku znajduje się kilka punktów widokowych, wśród których najbardziej atrakcyjnymi są: kamieniołom „Piotrawin” w miejscowości Kaliszany Kolonia oraz okoliczność wsi: Nietrzeba, Kręciszówka i Chruślina (Złota Góra).

Walory kulturowe

Spośród wartości kulturowych interesującego terenu należy zwrócić uwagę na różnej rangi znaleziska (skarby) i obiekty archeologiczne. W pobliżu południowo-zachodniej granicy otuliny Parku, w Basoni znaleziono skarb pochodzący z końcowej fazy wpływów rzymskich (I–IV wiek) składający się z około 300 kilogramów brył bursztynowych i 30 kilogramów gotowych wyrobów w postaci paciorków, zaś w Piotrawinie nad Wisłą wczesnośredniowieczny skarb kilkunastu żelaznych toporów.

W średniowieczu przez Kluczkowice i Piotrawin (z przeprawą przez Wisłę) przebiegała jedna z dróg handlowych, wiodących z Wielkopolski i Mazowsza



Wychodnie skał kredowych, fot. J. Rosty

na Ruś i do Grodów Czerwieńskich. Od drugiej połowy XV wieku Wisła nabrała pierwszorzędного znaczenia jako szlak wodny, którym do Gdańska transportowano różnorodne towary: sól, drewno, potaż, piwo, a przede wszystkim zboże. W okresie dynamicznego rozwoju gospodarki folwarcznej tereny te, jako dobra opolskie, należały do Słupeckich, a następnie w XVI wieku do Dunin-Borkowskich (druga połowa XVII wieku), Tartów i Lubomirskich (XVIII wiek).

W XIX wieku aktywność gospodarczą na tych terenach wykazał finansista i przemysłowiec Kazimierz Wydrychiewicz.

Od drugiej połowy XIX wieku aż po II wojnę światową, niezwykłą przedsiębiorczością wykazali się Kleniewscy, którzy rozwinęli na Powiślu intensywne rolnictwo, między innymi uprawę roślin przemysłowych, takich jak buraki cukrowe i chmiel. Wzniesli i zmodernizowali zakłady rolniczo-przemysłowe jak np.: cukrownię w Zagłobie, gorzelnię w Łaziskach, browar w Kluczkowicach. Dokonali też melioracji terenów Powiśla, zabezpieczyli przed powodzią żyzne grunty orne usypując wały, założyli plantacje wikliny i uruchomili fabrykę koszyków do jej przerobu, dla usprawnienia przewozu pędów rolnych pobudowali kolejkę wąskotorową, wreszcie prowadzili działalność oświatową przez organizowanie i finansowanie ochronek, szkół elementarnych i zawodowych dla dzieci pracowników.

Kluczkowice

Uwagę zwraca, otoczony pięknym parkiem krajobrazowym, pałac wzniesiony prawdopodobnie w latach 1821–1831 i przebudowany (niektórzy uważają, że wybudowany) w końcu XIX wieku przez architekta Konstantego Wojciechowskiego, a następnie przez Kazimierza Skórewicza (druga kondygnacja) i Stanisława Witkiewicza. Witkiewicz, twórca stylu zakopiańskiego, zaprojektował właśnie w tym stylu zachowane do dziś wnętrze biblioteki. W 1882 roku Kleniewscy umieścili tu centrum swoich dóbr opolskich. Na przełomie XIX i XX wieku przebywał w Kluczkowicach pisarz Adolf Dygasiński, sprowadzony przez Kleniewskich jako nauczyciel ich syna Przemysława. Obecnie użytkownikiem pałacu jest Zespół Szkół Zawodowych im. Stanisława Konarskiego w Opolu Lubelskim oraz Muzeum Regionalne w Kluczkowicach. W zespole pałacowym zachowały się

zabytkowe budynki stajni, rządówki i spichlerza z XIX wieku.



Biblioteka pałacowa Pałacu w Kluczkowicach, fot. M. Zieliński



Muzeum Regionalne w Kluczkowicach, fot. J. Rosty

Wrzelowiec

Osada leży w północnej części Wrzelowieckiego Parku Krajobrazowego, na trasie Opole Lubelskie–Józefów nad Wisłą. Pierwsze wzmianki o Wrzelowcu pochodzą z początku XIV wieku. W tym okresie kawaler maltański Wiesław Brandycz herbu Radwan ufundował tu pierwszy kościół. W drugiej połowie XVI wieku Słupcecy, kolejni po Wrzelowskich właściciele Wrzelowca, zamienili miejscowy kościół na zbór kalwiński.

Wrzelowiec, który od 1824 roku posiadał prawa miejskie (miasto na surowym korzeniu w 1453 roku założył Mikołaj Wrzelowski), zachował układ urbanistyczny z kwadratowym rynkiem i ulicami wychodzącymi z naroży. W centrum osady zwraca uwagę przykryty kopułą, klasycystyczny kościół parafialny pod wezwaniem Trójcy Przenajświętszej i Matki Boskiej Częstochowskiej. Murowany



Kapliczka św. Jana Nepomucena we Wrzelowcu, fot. J. Rośły



Źródło we Wrzelowcu, fot. M. Zieliński

kościół zbudowany został w latach 1777–1784 z fundacji Zofii z Krasieńskich (1 – voto Tarłowej) Lubomirskiej. Świątynię wzniesioną na rzucie wydłużonego ośmioboku otacza murowane ogrodzenie z czterema kapliczkami i bramką z końca XVIII wieku. Zapewne z okresu budowy kościoła pochodzi murowana dzwonnica. Wartość zabytkową Wrzelowca podnosi stosunkowo duża liczba budynków z przełomu XIX i XX wieku. W 1896 roku Kleniewscy założyli we Wrzelowcu fabrykę koszyków, z której wyroby trafiały na Syberię i do Kurlandii.

W dolince na północny zachód od kościoła, warto obejrzeć źródło o dużej wydajności. Zespół wypływów znajduje się w betonowym tunelu o długości 2 metrów.

Przy drodze do Józefowa, w dolinie Potoku Wrzelowieckiego stoi drewniana kapliczka św. Jana Nepomucena z przełomu XVIII i XIX wieku.

Józefów nad Wisłą

Miasto malowniczo położone na wysokim prawym brzegu Wisły. We wczesnym średniowieczu biegł tędy szlak kupiecki z Mazowsza i Małopolski na Ruś i do Grodów Czerwieńskich. Pierwotnie była tu wieś o nazwie Kołczyn (wzmiankowana w 1531 roku). Na podstawie przywileju Andrzeja Potockiego kasztelana krakowskiego i hetmana polnego koronnego, w 1687 roku Kołczyn przemianowany został na miasto Józefów. W XVIII wieku funkcjonowała tutaj komora celna.

Do dzisiaj Józefów zachował układ urbanistyczny z kwadratowym rynkiem i ulicami wychodzącymi z naroży. Dawniej miasto posiadało trzy bramy: Lubelską, Chruścińską i Zamojską. Jeszcze do końca XIX wieku na rynku znajdował się barokowy, piętrowy ratusz z wieżą.

I wojna światowa, jak również II wojna światowa przyniosły pożary i poważne zniszczenia w zabudowie miasteczka. W czasie II wojny światowej Niemcy niemieccy naziści



Pałac Potockich w Józefowie, fot. A. Pawłowski

zorganizowali tutaj obozy pracy dla Żydów i Polaków. Więźniów zatrudniano przy budowie wałów wiślanych.

Na stromym zboczu doliny Wisły górują zabudowania barokowego zespołu pobernardyńskiego z kościołem parafialnym. Budowla stanowi charakterystyczną dominantę architektoniczną w krajobrazie nadwiślańskim. Pierwszy drewniany kościół wystawiony w 1691 roku z fundacji Andrzeja Potockiego spłonął w 1729 roku. Murowany kościół i klasztor bernardyński wzniesiony



Klasztor w Józefowie, fot. A. Pawłowski

został w latach 1730–1743 z fundacji wojewody kijowskiego Józefa Potockiego. Po upadku powstania styczniowego, w 1884 roku klasztor uległ kasacji. Po spaleniu zabudowań przez wycofujące się wojska rosyjskie w 1915 roku (I wojna światowa), parafię przeniesiono do pobliskich Rybitw. W 1946 roku po kolejnych zniszczeniach w czasie działań wojennych 1944 roku, pobernardyńską świątynię kolejny raz odbudowano i przywrócono parafię. Obecnie kościół parafialny jest pod wezwaniem Bożego Ciała.

W północnej części Józefowa znajduje się zespół pałacowo-parkowy z murowanym pałacem wzniesionym w XVIII wieku przez Potockich. Jego kolejnymi właścicielami byli: Z. Krasińska, A. Lubomirski, Rzewuscy, K. Niesiołowski, T. Plater-Zyberg (od 1800 roku) i Rośtorowscy (od 1919 roku). Pałac kilkakrotnie przebudowywano, po pracach wykonanych po 1881 roku utracił cechy stylowe. Około 1919 roku działali tu architekci Apoloniusz Paweł Nieniewski oraz Jan Koszycz-Witkiewicz. Obecnie w pałacu mieści się Urząd Miasta



Odnoga Wisły w Piotrowinie, fot. J. Rosty

i Gminy Józefów nad Wisłą, w styczniu 2018 roku Józefów odzyskał prawa miejskie. Zachował się też niewielki park z czytelnym układem osiowym, do pałacu od drogi Józefów–Opole Lubelskie prowadzi aleja grabowa zakończona owalnym gazonem, zaś część zachodnia parku, między pałacem a skarpą wiślaną, pełni rolę tarasu widokowego, z którego podziwiać można nadwiślański pejzaż. Starodrzew został zniszczony w czasie II wojny światowej. Tradycyjnie w maju w Józefowie odbywa się „Święto Kwitnących Sądów”.

Piotrawin

Stara wieś, malowniczo położona na wysokim, prawym brzegu Wisły, w północno-wschodniej części otuliny Parku. Z okresu wczesnego średniowiecza pochodzi odkryty tu archeologiczny skarb 12 żelaznych toporów.

Już w średniowieczu Piotrawin stał się słynny w związku z dokonaniem tutaj cudem, a następnie kultem św. Stanisława



Piotrawin, fot. M. Zieliński

biskupa. Według opisu Jana Długosza, biskup krakowski Stanisław Szczepanowski wskrzesił z grobu rycerza Piotra Strzemieńczyka (zwanego Piotrawinem) z pobliskiego Janiszowa, aby świadczył w sporze dotyczącym własności wsi między biskupem krakowskim a Bolesławem Śmiałym. Jako ciekawostkę warto podać, że wydarzenie to posłużyło jako dowód na nieśmiertelność duszy na Soborze w Bazylei. W XII wieku istniało w Piotrowinie „Collegium Canonikorum”, okazały gmach z grubymi murami i wieżami.

Niektórzy uważają, że nazwa wsi wiąże się z niesłusznym posądzeniem biskupa Stanisława o nielegalne nabycie wioski, która to sprawa wynikała z powodu zaniedbania przez rycerza Piotra formalnych uregulowań własnościowych, była to więc „Piotra wina”.

Pierwszy kościółek modrzewiowy stał w Piotrowinie już w 1072 roku. Miejscowość w latach 1310–1865 stanowiła własność kapituły krakowskiej, parafia wzmiankowana



Kaplica grobowa Piotra Strzemieńczyka w Piotrowinie, fot. A. Pawłowski

była w 1326 roku. W latach 1410–1441 biskup krakowski Zbigniew Oleśnicki wystawił istniejący do dziś gotycki kościół pod wezwaniem św. Stanisława biskupa i św. Tomasa Apostoła. Fundację upamiętnia tablica erekcyjna wmurowana we wnętrzu świątyni. Obok kościoła parafialnego, również w latach 1440–1441, pobudowano kaplicę z legendarnym grobem Piotra Strzemieńczyka. Pod koniec XVIII wieku biskup krakowski Kajetan Sołtyk starał się o wystawienie w Piotrowinie bazyliki pod wezwaniem św.

Stanisława biskupa. Bazylika, którą projektował architekt Ferdynand Franciszek Nax, nie została ostatecznie zbudowana. O niezrealizowanych zamierzeniach biskupa, mających na celu przypomnienie w XVIII wieku znaczenia i podniesienie rangi Piotrawina, świadczą leżące obok kościoła potężne, kamienne głowice jońskie i trzony kolumn przygotowywane przez architekta Naxa.

Obok kościoła uwagę zwraca murowana dzwonnica z 1791 roku. Wielokrotnie murowana i restaurowana, m.in. podobnie jak gotycki kościół po zniszczeniach w czasie I i II wojny światowej.

Na skarpie wiślanej na południe od wsi znajduje się rozległe wyrobisko dawnych kamieniołomów.

Kaliszany

Wioska położona na wysokiej skarpie wiślanej, w zachodniej części Parku. Mimo przemian cywilizacyjnych Kaliszany zachowały tożsamość typowej wioski rybackiej o charakterystycznej zabudowie, szczególnie w strefie stromego zbocza doliny Wisły. Z dóbr kultury materialnej w przewodnikach i informatorach turystycznych wymienia się neogotycką kapliczkę z figurką św. Stanisława biskupa, stojącą przy drodze z Kaliszan do Łopoczna. Ciekawostką jest, że rzeźbę umieszczono na jońskiej głowicy, która wieńczyć miała jedną z kolumn bazyliki, jaką zamierzał wznieść w drugiej połowie XVIII wieku w Piotrawinie biskup krakowski Kajetan Sołtyk.



Kościół pw. św. Stanisława Biskupa i św. Tomasza Apostoła w Piotrawinie, fot. M. Zieliński

Chruślina – Złota Góra

Wioska położona w południowo-wschodniej części strefy ochronnej Parku, w dolinie potoku Podlipie. Wzgórze położone wśród pięknych wąwozów, 1,5 kilometra na północ od Chruśliny, dla upamiętnienia zwycięskiej bitwy w okresie powstania styczniowego nazwano „Złota Góra”. 4 sierpnia 1863 roku polskie oddziały pod dowództwem „Kruka” Michała Heydenreicha, w sile 800 strzelców, 200 kosynierów i 200 jazdy, pokonały tu Rosjan dowodzonych przez pułkownika Miednikowa, wcześniejszego pogromcę kazimierskiej partii Leona Frankowskiego w bitwie pod Słupczą (nieopodal Sandomierza) 8 lutego 1863 roku. Straty Rosjan, którzy wystąpili w sile 6 rot piechoty i 3 sotni kozaków, wyniosły około 100 zabitych i rannych, zaś straty po stronie powstańców to 30–40 zabitych i rannych. Na Złotej Górze, u wlotu głęboczniczy lessowej, wystawiono pomnik ku czci powstańców i wybitnego dowódcy generała Michała „Kruka” Heydenreicha. Obok pomnika stoi kilka „pokoleń” krzyży. Na miejsce pamiętnej bitwy po malowniczo urzeźbionym lessowym terenie z Chruśliny wiedzie trasa ścieżki dydaktycznej.



Pomnik powstańców styczniowych na Złotej Górze, fot. M. Zieliński

Kamień

Duża wieś leżąca nad Wisłą, w północno-zachodniej części otuliny Parku.

W XV wieku Kamień wymieniony był przez Jana Długosza jako wieś królewska. Na początku XIX wieku (1823 rok) wzniesiono tu dwór, który uległ ruinie. W XIX wieku zespół dworski należał do Dębowskich, Brzozowskich i Domaszewskich. Wokół dawnego dworu zachował się angielski park krajobrazowy. Zespół dworski przylega do granicy otuliny Wrzełowieckiego Parku Krajobrazowego.

Rybitwy

Wioska położona na południowo-zachodnim skraju otuliny Parku. Parafia wzmiankowana w 1326 roku. W drugiej połowie XVI wieku bracia Hieronim, Jakub, Mikołaj i Prokop Ossolińscy założyli tu zbór kalwiński. Obecny, murowany z kamienia, kościół (filialny kościół parafialnego w Józefowie) wzniesiony został po 1613 roku (konsekrowany w 1631 roku) w typie lubelsko-kaliskim, w pierwszej połowie XVII wieku zwany stylem renesansu lubelskiego. W nawie i prezbiterium warto obejrzeć charakterystyczne dla tego stylu sklepienia pokryte dekoracją stiukową o motywach geometrycznych, zaś w kaplicy grób generała Ksawerego Niesiołowskiego (zmarły w 1843 roku).



Wisła koto Piotrawina, fot. A. Pawłowski

TURYSTYKA

Szlaki turystyczne – Wybrane propozycje tras wycieczkowych

Przez teren Parku biegnie turystyczny pieszy „Szlak Nadwiślański” Annapol – Dęblin, oznakowany przez PTTK kolorem niebieskim, oraz pięć tras rowerowych znakowanych przez Lubelski Urząd Marszałkowski w Lublinie i Starostwo Powiatowe w Opolu Lubelskim, dzięki którym dotrzeć można do wszystkich miejsc atrakcyjnych krajobrazowo:

- » „Małopolski Przełom Wisły” - przebieg: Józefów nad Wisłą, Piotrawin, Kamień, Braciejowice
- » „Boby-Kolonia – Kluczkowice Osiedle” - przebieg: Boby-Kolonia, Chruślina, Góry Kluczkowickie, Kluczkowice Osiedle
- » „Kazimierz Dolny – Kraśnik” – przebieg: Kazimierz Dolny, Dobrze, Braciejowice, Góry Kluczkowickie, Kraśnik
- » „Gościniec Piotrawiński” – przebieg: Niedrzwica Kościelna, Pusznio Skokowskie, Góry Kluczkowickie, Piotrawin

» „Opole Lubelskie – Kluczkowice Pałac” – Opole Lubelskie, Wrzelowiec, Kluczkowice Osiedle

Szlak pieszy: Józefów nad Wisłą – Kluczkowice – Piotrawin – Kamień (ok. 19 km)

Zachodnim skrajem Wrzelowieckiego Parku Krajobrazowego i jego otuliny przebiega fragment niebiesko znakowanego Szlaku Nadwiślańskiego PTTK, prowadzącego wzdłuż prawego brzegu Wisły z Annapola do Dębłina. Z Józefowa nad Wisłą kierujemy się przez kompleksy leśne na północny wschód pod Kopaninę Kaliszską. Następnie na skrzyżowaniu dróg schodzimy ze szlaku i idziemy na południowy wschód w kierunku ścieżki spacerowej koloru zielonego, by dotrzeć do zespołu pałacowo-parkowego



Kwitnące sady, fot. J. Rosty

w Kluczkowicach. Tutaj, po zwiedzeniu zabudowań możemy odpocząć nad stawem przy dawnym ośrodku wypoczynkowym. Z Kluczkowic ścieżką spacerową koloru zielonego należy wrócić do szlaku pieszego, który dalej prowadzi do wsi Zgoda, a następnie wiedzie w kierunku zachodnim do Piotrawina. W Piotrawinie zwiedzimy gotycki kościół parafialny z XV wieku i kaplicę grobową rycerza Piotra Strzemieńczyka. Z Piotrawina, wzdłuż doliny Wisły ruszamy do wsi Kamień. W Kamieniu zobaczymy pozostałości założenia

dworsko-parkowego. Tak dotarliśmy do północno-zachodniej granicy otuliny Wrzelowieckiego Parku Krajobrazowego, a dalej na północ możemy powędrować zachodnim skrajem Chodelskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu do Kazimierskiego Parku Krajobrazowego i Kazimierz Dolnego.

Trasa rowerowa: Józefów – Piotrawin – Łaziska – Kluczkowice – Józefów (ok. 30 km)

Z Józefowa jedziemy na północ w kierunku do Kluczkowic i Opolu Lubelskiego. Mijamy rozległe sady jabłoniowe i po około 1700 metrach od józefowskiego rynku, pod Kółczynem skręcamy w lewo.

Od Łopoczna droga biegnie wzdłuż zachodniej krawędzi Wzniesień Urzędowskich, przylegającej bezpośrednio do Małopolskiego Przełomu Wisły.

Następnie przejeżdżamy przez wieś Kaliszany. Na północ od Kaliszan warto zatrzymać się przy dawnym kamieniołomie. Ze



Obóz ornitologiczny w Kaliszach, fot. J. Rosty



Kamieniołom Piotrawin, fot. J. Rosty

strome go zbocza roztacza się tu panorama na dolinę Wisły. Od kamieniołomu mamy już niespełna 1,5 kilometra do zabytkowego kościoła i kaplicy w Piotrawinie.

Dalej, po przecięciu drogi wojewódzkiej nr 747 (wiodącej do mostu na Wiśle) i minięciu wsi Kamień z parkiem angielskim i pozostałościami zespołu dworskiego, dotrzemy wzdłuż północnej granicy otuliny Wrzelowieckiego Parku Krajobrazowego do Łazisk. Tu, na skrzyżowaniu skręcamy w prawo, kierując się na południe do Kluczkowic.

Po przejechaniu kolejnych 7 kilometrów dojedziemy do stawów w Kluczkowicach. Warto zatrzymać się nad stawem i obejrzeć pałac Kleniewskich oraz otaczający go



Trasa rowerowa, fot. J. Rosty

park z pomnikowymi drzewami i zielenią komponowaną. Z Kluczkowic jedziemy na południowy zachód wzdłuż malowniczej doliny Potoku Wrzelowieckiego, by po około 7 kilometrach dotrzeć do Józefowa, skąd rozpoczęliśmy wycieczkę.

Trasa rowerowa: Opole Lubelskie – Wrzelowiec – Chruślina – Józefów (ok. 30 km)

Z Opola Lubelskiego ruszamy na południe, w kierunku do Annopola. Mijamy wieś Elżbietę, a następnie Ożarów, który położony jest w otulinie Wrzelowieckiego Parku Krajobrazowego.

Po około 8 kilometrach dojedziemy do Wrzelowca. Tu, przy rynku zwiedzimy kościół pod wezwaniem Matki Bożej Częstochowskiej z XVIII wieku. W pobliżu warto obejrzeć źródło zasilane wodami piętra kredowego.

Z wrzelowieckiego rynku, przy którym zachowała się stara zabudowa, skręcamy w lewo na wschód. Kilometr dalej przy leśniczówce skręcamy w prawo na południe do wsi Kluczkowice.

Za wsią Kluczkowice droga wspina się na lessową wierzchowinę Wzniesień Urzędowskich. Po przejechaniu dalszych 6 kilometrów dojeżdżamy do Chruśliny ciągnącej się wzdłuż potoku Podlipie. Na skrzyżowaniu skręcamy w lewo na wschód.

Po kolejnych 300 metrach ponownie skręcamy w lewo w polną drogę na północ. Droga tę przebiega ścieżka dydaktyczna, która zaprowadzi nas do odległej o około 1,5 kilometra Złotej Góry – miejsca bitwy z okresu powstania styczniowego (1863 rok)

Łan śledziennicy skrętolistnej (*Chrysosplenium alternifolium*) okolice Gór Kluczkowickich, fot. J. Rosty

Z Chruśliny jedziemy na zachód przez wieś Cegłówka, wzdłuż doliny potoku Podlipie do Józefowa odległego o około 10 kilometrów. Za wsią Sptawy po lewej ręce możemy podziwiać krajobraz dolnego odcinka doliny Wyżnicy i zachodniego skraju Wzniesień Urzędowskich.

Drogą biegnącą wśród jabłoniowych sadów dotrzemy do rynku w Józefowie nad Wisłą.

Trasa kajakowa: Józefów – Piotrawin – Kamień (Solec nad Wisłą) (ok. 11 km)

Prawdziwie niezapomnianych wrażeń krajobrazowych dostarczy nam spływ z biegiem Wisły z Józefowa do Kamienia lub Solca (na lewym brzegu).

Dogodnym miejscem rozpoczęcia spływu może być droga dochodząca do samego koryta Wisły w Józefowie, powyżej ujścia Wyżnicy.

Z koryta Wisły dobrze widoczny jest Józefów z dominującym na stromym prawym

Dzięciot duży (*Dendrocopos major*), fot. J. Rosty

Głowienka (*Aythya ferina*), fot. M. GałanPerkoz dwuczuby (*Podiceps cristatus*), fot. M. GałanŁabędź niemy (*Cygnus olor*), fot. M. Gałan

brzegu kościołem pobernardyńskim. Dalej na północ od Józefowa, w okolicach Kolczy-na, w pobliżu ujścia Potoku Wrzelowieckiego, wysoki brzeg Wisły nadbudowują piaszczyste formy wydmy porośnięte lasem sosnowym.

Następnie, na odcinku Łopoczno – Kaliszany brzeg rzeki przyjmuje postać pionowej, białej ściany, zbudowanej ze skał węglanowych wieku kredowego. Główny nurt Wisły odbija w lewo na zachód, omijając rozległą wyspę porośniętą zaroślami wiklinowymi. Wyspa ta jest miejscem corocznych, letnich obozów ornitologicznych, a jednocześnie projektowanym rezerwatem przyrody. Po lewej stronie uchodzi do Wisły rzeka Kamienna. Kaliszski odcinek Wisły z licznymi mieliżnami i wyspami świadczy o postępującym procesie dziczenia rzeki.

Wreszcie na prawym zboczu ukazuje się ściana nieczynnego kamieniołomu w Piotrawinie, w którym dawniej eksploatowano opoki wieku kredowego.

Mijamy wieś Piotrawin z gotyckim kościołem św. Stanisława biskupa i św. Tomasza Apostoła. Z koryta rzeki ujrzymy zachodnią fasadę świątyni, a dalej tym razem na wysokim, lewym brzegu zabudowania Solca nad Wisłą. Za Piotrawinem przepływamy pod mostem im. Edwarda Wojtasa zbudowanym w ciągu drogi wojewódzkiej nr 747. Prawy brzeg wyraźnie obniża się, a dolina Wisły rozszerza się wkraczając od zachodu w Kotlinę Chodelską. Dopływamy do Kamienia, wsi leżącej na prawym brzegu, na granicy otuliny Wrzelowieckiego Parku Krajobrazowego.

Edukacja

W drugiej połowie lat 90. XX wieku Zespół Lubelskich Parków Krajobrazowych we współpracy ze Szkołą Podstawową w Chruślinie, wytyczył w pobliżu miejscowości Chruślina ścieżkę dydaktyczną „Złota Góra” o długości 4 kilometrów, która pozwala zapoznać się z walorami przyrodniczymi i kulturowymi południowo-wschodniej części Parku.

Okolice Kluczkowic można bliżej poznać korzystając ze ścieżek przyrodniczych „Skrzypowy Dół” i „Zawilcowe Doły” oraz ścieżki spacerowej „Okolice Kluczkowic”.

Ścieżka dydaktyczna „Złota Góra”

Jest to ścieżka piesza i rowerowa położona w otulinie Parku. Jej długość wynosi 4 kilometry. Na jej trasie utworzono 6 przystanków. Rozpoczyna się przy Szkole Podstawowej w Chruślinie, która powstała 100 lat temu i ma także bogate tradycje w działalności z zakresu edukacji ekologicznej. W szkole działa Klub Młodego Ekologa i Liga Ochrony Przyrody. Przy szkole jest tablica wystawiona z okazji 65-lecia LOP. Dalej ścieżka biegnie doliną rzeki Podlipie, która jest tu granicą otuliny Parku. Następnie skręca ostro na północ w stronę kompleksu leśnego Wandalin, do którego wchodzi malowniczą gęłoboczną. Dochodzi do tak zwanej „Złotej Góry” nazywanej także „Parszywą Górą”, gdzie stoi ustawiony jeszcze w 1929 roku pomnik upamiętniający dwie bitwy z okresu Powstania Styczniowego, które rozegrały się tu w maju i sierpniu



Ścieżka dydaktyczna „Złota Góra”, fot. J. Rosły

Bluszcz pospolity (*Hedera helix*) w parku przy pałacu w Kluczkowicach, fot. J. Rosły

1863 roku. Pod pomnikiem ścieżka skręca na południowy wschód i prowadzi przez las grądowy, w którym występuje wiele charakterystycznych dla tego zbiorowiska roślin, w tym rzadkich i chronionych: parzydło leśne, wawrzynek wilczełyko, bluszcz pospolity, kopytnik zwyczajny oraz



Wąwóz, fot. J. Rosły

ciemnieszka zielona, naparstnica zwyczajna czy pluskwica europejska. Dalej ścieżka wychodzi z lasu na wierzchoinę, z której roztacza się wspaniały widok na Chruślinę, dolinę rzeki Podlipie oraz okoliczny krajobraz rolniczy, w którym charakterystycznym elementem są sady. Ostatni odcinek ścieżki prowadzi do Szkoły Podstawowej w Chruślinie skąd bierze ona początek.

Czworolist pospolity (*Paris quadrifolia*), fot. J. Rosły

Ścieżka przyrodnicza „Skrzypowy Dół”

To ścieżka piesza położona na terenie samego Parku. Ma długość około 3 kilometrów i znajduje się na niej 10 przystanków. Rozpoczyna się przy Leśniczówce Kluczkowice i pierwszy jej odcinek biegnie w stronę południowo zachodnią. Zwiedzający mogą tu zapoznać się z lasem grądowym, ale także licznymi rosnącymi tu niegrądowymi gatunkami drzew. Ten fragment ścieżki najciekawszy jest wiosną, kiedy w runie grądu obficie kwitną gatunki zielne. Wówczas dno lasu pokrywa się kobiercem zawiłców gajowych i żółtych oraz ziarnopłonu wiosennego. Kwitnie także szczawik zajęczy, czworolist pospolity, marzanka wonna, gajowiec żółty, dąbrowka rozłogowa, konwalijka dwulistna i wiele innych gatunków występujących w lasach liściastych.



Na ścieżce przyrodniczej Skrzypowy Dół, fot. J. Rosły

Następnie ścieżka skręca na południowy wschód i wchodzi do wąwozu, w którym zwiedzający mają okazję zapoznać się z tą naturalną formą, powstałą na skutek erozji wodnej. Można tu także zobaczyć martwe i zamierające drzewa oraz dowiedzieć się o ich bardzo ważnej roli w przyrodzie. Dalej ścieżka osiąga swój najdalej na południowy wschód wysunięty punkt, gdzie znajduje się obfity płat skrzypu zimowego szczególnie malowniczo wyglądającego zimą pośród szarości lub bieli śniegu. Kierując się na północ i południowy zachód zwiedzający mogą podziwiać krajobraz rolniczy Wzniesień Urzędowskich oraz formy erozyjne, jak i cały proces powstawania wąwozu. Na ostatnich przystankach ścieżki widoczne są odsłonięcia skał węglanowych, które zalegają pod warstwą lessu na terenie całej Wyżyny Lubelskiej.

Kokorycz (*Corydalis*), fot. J. Rosły



Muzeum Regionalne w Kluczkowicach, fot. M. Zieliński

Ścieżka przyrodnicza „Zawilcowe Doły”

Ścieżka przebiega na północy zachód od założenia parkowo-pałacowego w Kluczkowicach. Jest to najkrótsza ścieżka w Parku, jej długość wynosi 1,2 kilometra. Biegne przez dawny park przypałacowy (z licznym starodrzewiem), kompleks leśny i wąwozy. Ścieżka przechodzi przez miejsce połączenia się trzech wąwozów, gdzie na wzgórku znajduje się kapliczka wystawiona przez Kleniewskich z okazji Święta 3 Maja. Częściowo pokrywa się ze ścieżką „Okolice Kluczkowic”. Cechą charakterystyczną jest występowanie w okolicach ścieżki łąnów zawilców gajowych – w części dawnego parku przypałacowego i w wąwozach. Pozostała roślinność grądowa jest taka jak w innych częściach parku. Mimo, że ścieżka jest bardzo krótka, to jednak wczesną wiosną

w porze masowego kwitnienia geofitów (zwłaszcza zawilca gajowego) jest bardzo malownicza.

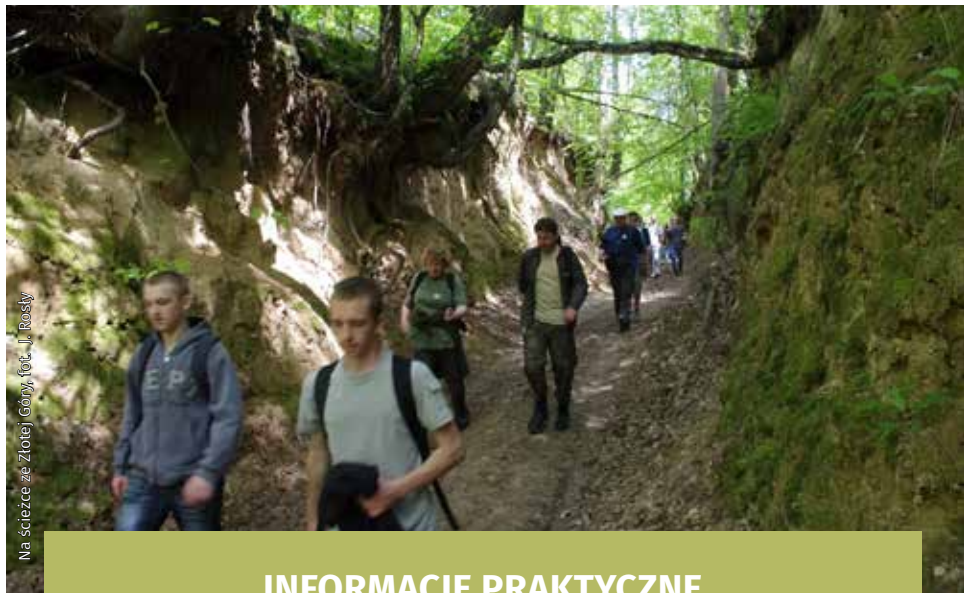
Ścieżka spacerowa „Okolice Kluczkowic”

To najdłuższa ścieżka na terenie Parku. Ma długość 9 kilometrów. Można ją przejść pieszo lub przejechać rowerem. Na ścieżce zlokalizowanych jest 11 przystanków. Rozpoczyna się w Kluczkowicach Osiedlu od zwiedzania Muzeum Regionalnego, zlokalizowanego w dawnym pałacu Kleniewskich. Można tutaj podziwiać zbiory etnograficzne i przyrodnicze, a także zaprojektowane przez Stanisława Witkiewicza wnętrza pałacu. W parku otaczającym pałac rosną rzadkie i egzotyczne gatunki drzew jak jodła kalifornijska, jest także kilka drzew pomnikowych. Dalej ścieżka biegnie na północny

Skrzyp zimowy (*Equisetum hyemale*) ścieżka dydaktyczna „Skrzypowy dół”, fot. M. Zieliński

zachód a na jej trasie znajduje się aleja modrzewiowa oraz malowniczy wąwóz. Po skręceniu ostro w lewo ścieżka biegnie na południe przecinając m.in. wąwóz z „palczastymi” odgałęzieniem i dochodzi do Potoku Wrzełowieckiego, głównej arterii wodnej Parku. Po przejściu potoku ścieżka skręca na wschód i dochodzi do miejsca gdzie istniał folwark Maszów. Las ma tu inny charakter, m.in. rosną tu cienie świerczyny. W okolicach kolejnego wąwozu ścieżka łączy się ze ścieżką „Skrzypowy Dół” i dalej aż do Kluczkowic Leśniczówki obie ścieżki pokrywają się. Od dawnej leśniczówki ścieżka biegnie w stronę Młyńskiego Stawu koło zespołu parkowo-pałacowego w Kluczkowicach Osiedlu. Staw Młyński jest ważną ostoją dla licznych gatunków ptaków wodnych, takich jak: perkozy dwuczube, czernice, zimorodki, łyski i inne, oraz dla ptaków, gadów i owadów, zwłaszcza motyli. W jego okolicach stwierdzono występowanie pająka królowej, modraszki ikara i licznych gatunków rusałek.

Kokoryczka wielokwiatowa (*Polygonatum multiflorum*), fot. J. Rosty



Na ścieżce ze Złotej Góry, fot. J. Rosty

INFORMACJE PRAKTYCZNE

Baza noclegowa

Baza noclegowo-gastronomiczna jest bardzo słabo rozwinięta. Koncentruje się w trzech miejscowościach: Kluczkowicach Osiedlu, Józefowie nad Wisłą i Piotrawinie. Turyści mają do dyspozycji jedynie kilka obiektów noclegowych: dwa hotele, dwa ośrodki wypoczynkowe, schronisko młodzieżowe i kilka kwater agroturystycznych. Do najczęściej odwiedzanych miejscowości w rejonie parku należą wsie letniskowe nad Wisłą – Józefów i Piotrawin, oraz Kluczkowice, gdzie nad stawem znajdują się plaża i kąpielisko. Ze stromego brzegu Wisły w kamieniołomie koło Piotrawina można podziwiać panoramę Małopolskiego Przełomu Wisły. Mniej malowniczy ale również ciekawy widok na Wisłę rozciąga się od strony pałacu w Józefowie nad Wisłą.

Warto zobaczyć:

- » strome zbocze Małopolskiego Przełomu Wisły na odcinku Józefów – Piotrawin
- » dziczące koryto Wisły z piaszczystymi plażami i wrzecionowatego kształtu wyspami (kępami)
- » zespół pałacowo-parkowy w Kluczkowicach z pomnikowymi drzewami
- » gotycki kościół z pierwszej połowy XV wieku w Piotrawinie – sanktuarium św. Stanisława biskupa
- » system wąwozów lessowych w okolicach wsi Świdry oraz Wandalin i Chruślina
- » Złotą Górę w pobliżu Chruśliny – miejsce bitwy z okresu powstania styczniowego 1863 roku



Drewniana chata, fot. J. Rosty

Warto wiedzieć, że:

- » w zbieżu Małopolskiego Przełomu Wisły w granicach Wrzelowieckiego Parku Krajobrazowego i jego otuliny, odsłania się jeden z największych i najpiękniejszych profili geologicznych ukazujących skały węglanowe pochodzące z końca okresu kredowego
- » rejon Wrzelowieckiego Parku Krajobrazowego jest uprzywilejowany termicznie na tle Lubelszczyzny – długość okresu wegetacyjnego wynosi około 218–220 dni, a klimatyczne lato trwa 100–110 dni w roku
- » w Piotrawinie nad Wisłą (otulina parku), według przekazu Jana Długosza, św. Stanisław biskup w XI wieku wskrzesić miał rycerza Piotra Strzemińczyka
- » co roku w maju w Józefowie odbywa się festyn „Święto Kwitnących Sadów”
- » w Józefowie nad Wisłą (otulina parku) istnieje najstarszy w Polsce sad



Wisła jesienią, fot. P. Deptuś

towarowy (powierzchnia 164 hektary), założony przez rodzinę Rostworowskich na początku XX wieku (1904–1907)

Podstawowe materiały źródłowe:

1. Brykowski R., Rowińska E. – 1962 – *Katalog zabytków sztuki w Polsce*. Tom VIII województwo lubelskie. Zeszyt 13. Powiat opolski. Instytut Sztuki PAN. Warszawa
2. Chmielewski T. J. – 1998 – *Parki krajobrazowe województwa lubelskiego*. Zarząd Zespołu Lubelskich Parków Krajobrazowych. Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Lublinie. Lublin, s.28
3. Chojnacki J. – 1958 – *Piotrawin leży nad Wisłą*. [w] Zorza Świąteczna, Nr 51–52 (98–99), 1958
4. Fijałkowski D., Kseniak M. – 1982 – *Parki wiejskie Lubelszczyzny – stan, ochrona i rewitalizacja biocenotyczna*. Lubelskie Towarzystwo Naukowe, PWN. Warszawa, s. 411
5. Kondracki J. – 1998 – *Geografia regionalna Polski*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
6. Machalski M., Peryt D. – 1989 – *Najwyższa kreda i granica kreda – trzeciorzęd w przelomie Wisły Środkowej: Przewodnik do wycieczek*. XIII Konferencja Paleontologów na temat: Epikontynentalna kreda górna Polski, Sekcja Paleontologiczna PTG, Zakład Paleobiologii PAN, Komitet Nauk Geologicznych PAN, Kazimierz n. Wisłą, 5–7.10. 1989, s. 16
7. Michalczyk Z. red. – 1996 – *Źródła województwa lubelskiego. Wydajność i parametry fizykochemiczne w roku 1996*. Biblioteka Monitoringu Środowiska. Lublin
8. Pastwa R. – 1987 – *Opole Lubelskie i okolice*. WOIT, Lublin, s. 46
9. Soborska M. – 1998 – *Szkice z dziejów Kluczkowic*. Wydawnictwo Maria Soborska, Lubelska Drukarnia „AL– GRAF”, Lublin, s. 342
10. Solon J., Borzyszkowski J., Bidłasik M., Richling A., Badora K., Balon J., Brzezińska-Wójcik T., Chabudziński Ł., Dobrowolski R., Grzegorzczak I., Jodłowski M., Kistowski M., Kot R., Krąż P., Lechnio J., Macias A., Majchrowska A., Malinowska E., Migoń P., Myga-Piątek U., Nita J., Papińska E., Rodzik J., Strzyż M., Terpiłowski S., Ziaja W. – 2018 – *Physico-geographical mesoregions of Poland: Verification and adjustment of boundaries on the basis of contemporary spatial data*. Geographia Polonica, vol. 91, no. 2, pp. 143–170
11. Wilgat T., red. – 1992 – *System obszarów chronionych województwa lubelskiego*. UMCS Lublin, Towarzystwo Wolnej Wszechnicy Polskiej, Lubelska Fundacja Ochrony Środowiska Naturalnego. Lublin, s. 451
12. Wilgat T., red. – 1991–1992 – *Inwentaryzacja przyrodnicza gmin województwa lubelskiego*. WOŚ UW, TWWP Lublin (materiały niepublikowane: gmina Józefów nad Wisłą, Łaziska, Opole Lub.)
13. Włodarczyk W. – 1998 – *Dzieje Wilkowa i okolic*. Towarzystwo Regionalne Powiatu Wilków, ss. 132



Wydano na
zlecenie

Zespołu Lubelskich Parków Krajobrazowych
ul. Mieczysława Karłowicza 4, 20-027 Lublin
www.parki.lubelskie.pl

Redakcja

Agnieszka Trawińska, Marcin Koziół

Autor tekstu

Andrzej Pawłowski

Fotografie

Jacek Rośły, Michał Gałań, Piotr Deptuś, Michał
Zieliński, Andrzej Pawłowski

okładka strona 1: Oman wąskolistny, fot. J. Rośły
okładka strona 4: Paź królowej (*Papilio machaon*),
fot. M. Gałań; Bielinek kapustnik (*Pieris brassicae*),
fot. M. Gałań

Opracowanie
autorskie i
kartograficzne
map:

EURO PILOT Sp. z o.o.
ul. S. Konarskiego 3
01-355 Warszawa
tel./fax. +48 22 664 37 20, +48 22 664 50 91
www.europilot.com.pl

Korekta

Jolanta Sieradzka-Kasprzak

Skład, łamanie

Ewa Chmielewska

ISBN 978-83-8009-930-2

egzemplarz bezpłatny